

Toerekening van gedragingen bij de toepassing van de steekvlambepaling (I)**1. Inleiding**

Een rechtspersoon waarvan de werkzaamheid in strijd is met de openbare orde wordt ingevolge art. 2:20 lid 1 BW op verzoek van het openbaar ministerie door de rechtbank verboden verklaard en ontbonden. Deze ‘steekvlambepaling’ is in de periode 2017-2019 met succes toegepast bij enkele Outlaw Motorcycle Gangs (OMG’s) of vergelijkbare organisaties, te weten: Bandidos, Catervarius, Satudarah, Hells Angels en No Surrender. Het gaat hierbij om organisaties die in stand worden gehouden door (in)formele verenigingen en gekenmerkt worden door een cultuur van wetteloosheid.

Uit de wetsgeschiedenis van art. 2:20 lid 1 BW volgt dat ook een ‘middel’ waarvan de rechtspersoon zich bedient, zoals ernstige overtredingen, onder de werkzaamheid van de rechtspersoon kan worden geschaard indien het middel ‘een schakel vormt in de werkwijze’ van de rechtspersoon.¹ Het OM heeft in voormelde zaken een arbeidsintensief onderzoek verricht en de rechters een uitvoerig dossier overgelegd om aan te tonen dat het begaan van ernstige overtredingen of misdrijven, een schakel vormt in de werkwijze van de (in)formele verenigingen. Met behulp van de zogeheten toerekeningsmethode zijn met name de strafbare gedragingen van tal van derden (niet zijnde de bestuurders), door de feitenrechters als eigen werkzaamheid van de rechtspersoon aangemerkt.

In deze bijdrage schets ik de criteria voor toerekening, zoals uiteengezet in de Hells Angels beschikking van 2009 (nr. 2). Ik ga na op basis van welke bijzondere feiten en omstandigheden de rechters bij de hierboven genoemde vijf clubs tot toerekening zijn gekomen van met name de gedragingen van derden aan de rechtspersoon (nr. 3). Voorts maak ik een korte zijsprong naar een wetsvoorstel tot invoering van een alternatieve steekvlambepaling (nr. 4).

2. Worden er strenge eisen gesteld aan toerekening in de Hells Angels beschikking van 2009?

De vrijheid van vereniging en vergadering is een grondrecht. Dit recht noopt ertoe dat de steekvlambepaling terughoudend wordt toegepast. De verbodenverklaring en ontbinding van een rechtspersoon zijn echter noodzakelijke maatregelen om gedragingen van de rechtspersoon te voorkomen die

‘een daadwerkelijke en ernstige aantasting vormen van als wezenlijk ervaren beginselen van ons rechtsstelsel en die onze samenleving ontwrichten of kunnen ontwrichten.’²

Het probleem in 2009 was dat het OM niet in voldoende mate had aangetoond dat de Hells Angels-rechtspersonen systematisch en structureel werden ingezet voor het bedrijven van strafbare feiten. Simpel gezegd: het OM heeft de feitenrechters niet aan de hand van feiten en omstandigheden ervan weten te overtuigen dat de strafbare gedragingen een schakel vormen in de werkwijze, ergo in het DNA van de rechtspersoon zitten. De strafbare feiten blijven steken

¹ *Kamerstukken II* 1984/85, 17476, 5-7, p. 9 en 10.

² HR 26 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI1124, *NJ* 2009/396, m.nt. Van Schilfgaarde, *JOR* 2009/222, m.nt. Schmieman (OM/Stichting Hells Angels Northcoast Harlingen c.s.), r.o. 3.3.

bij gedragingen van een aantal individuen *buiten* het kader van de rechtspersoon, waardoor de stap van toerekening van gedragingen van derden aan de rechtspersoon niet kon worden gezet.

Om die stap te kunnen zetten, is volgens de Hoge Raad als uitgangspunt vereist: een rechtstreekse betrokkenheid van de rechtspersoon bij de gedragingen van derden, zoals leden en zusterorganisaties. Dit doet zich voor indien het bestuur rechtstreeks leiding heeft gegeven aan de gedragingen van die derden of het bestuur daartoe doelbewust gelegenheid heeft gegeven. De Hoge Raad acht toerekening echter tevens mogelijk indien de bestuurders niet op de voormelde wijzen rechtstreeks betrokken zijn bij de gedragingen van derden. De Hoge Raad biedt de volgende *escape*: het toerekenen van gedragingen van derden als eigen werkzaamheid van de rechtspersoon is tevens mogelijk als ‘bijzondere feiten en omstandigheden’ daartoe aanleiding geven.³

3. Op basis van welke bijzondere feiten en omstandigheden rekent de rechter gedragingen van leden of van zusterorganisaties toe aan de rechtspersoon?

Bandidos (2017 en 2018)

De werkzaamheid van de Bandidos Motorclub (BMC) wordt bepaald aan de hand van zijn organisatie, regels en cultuur. De leden typeren hun club als een motorclub met een cultuur van wetteloosheid, een *outlaw*-cultuur. De leden, dus ook de bestuursleden, accepteren de betrokkenheid van leden bij ernstige, strafbare feiten. De regels binnen de Bandidos-organisatie waaraan alle Bandidos-*chapters* (afdelingen) zich conformeren, geven blijk van deze acceptatie. Zo stimuleert de Bandidos-organisatie het plegen van geweld door leden – en het uitdragen van het lidmaatschap daarbij – door aan hen onderscheidingen te geven (*patches*). Tegen uitgetreden leden waarop het stempel ‘*bad standing*’ is gedrukt, wordt vaak geweld gebruikt.

De cultuur en de gedragingen van ‘de Bandidos’ zijn dermate kenmerkend en structureel gebleken dat er volgens de rechtbank Midden-Nederland een reële kans bestaat dat Bandidos-leden binnen het kader van de rechtspersoon in de nabije toekomst in Nederland (opnieuw) ernstige geweldsdelicten plegen, die de lichamelijke integriteit van personen binnen de eigen clubsfeer en/of personen daarbuiten ernstig aantasten en de Nederlandse samenleving ontwrichten of kunnen ontwrichten.⁴

Het OM merkt een lid van de lokale *chapter* tevens aan als lid van de landelijk opererende BMC Holland en van de wereldwijde BMC-organisatie.⁵ Dit meervoudig lidmaatschap maakt het mogelijk om criminele gedragingen van leden horizontaal en verticaal⁶ toe te rekenen aan rechtspersonen die deel uitmaken van de Bandidos-organisatie. Tot deze wijzen van toerekening van gedragingen van leden aan talrijke rechtspersonen kan de rechter echter pas komen indien de complete organisatie wordt gekenmerkt door het structureel stimuleren van een cultuur van geweld, en door het gebruik van dezelfde naam, clubkleding, clubsymbolen en clubregels.

In navolging van de Hoge Raad stelt het hof Arnhem-Leeuwarden dat het voor de toepassing van art. 2:20 lid 1 BW niet volstaat, maar wel relevant is, dat de rechtspersoon van de

³ HR 26 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI1124, r.o. 3.6.

⁴ Rb. Midden-Nederland 20 december 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:6241, *JOR* 2018/66, m.nt. Schutgens (OM/Bandidos), *JIN* 2018/12, m.nt. Kamerling, *AB* 2018/60, m.nt. Brouwer en Koornstra, r.o. 3.25, 3.27 en 3.34.

⁵ Het gaat hier om een corporatie in de zin van art. 10:117 BW.

⁶ Horizontaal aan de ‘eigen’ vereniging, maar ook via de ‘eigen’ vereniging aan zusterorganisaties met rechtspersoonlijkheid en verticaal aan de overkoepelende vereniging.

gedragingen of van de cultuur geen of onvoldoende afstand neemt. Niet alleen het bestuur van BMC Holland, maar ook de *chapters* in Nederland waarover BMC Holland een zekere mate van zeggenschap heeft, houden zich volgens het hof bezig met het aanmoedigen en in stand houden van een sfeer van (verheerlijking van) geweld en dreiging met geweld. Bij de beoordeling of sprake is van werkzaamheid in strijd met de openbare orde – en daarmee voor het toerekenen van gedragingen van derden aan de rechtspersoon – is van belang: de aard van de werkzaamheid, de kennelijke bedoeling bij de uitingen en gedragingen alsmede de gevolgen ervan.⁷

Catervarius (2018)

Het criterium ‘eigen werkzaamheid’ van de rechtspersoon levert in deze zaak geen problemen op. Er is geen verweer gevoerd en de rechtstreekse betrokkenheid van de rechtspersoon bij criminele activiteiten staat vast, omdat het bestuur zich schuldig heeft gemaakt aan in clubverband gepleegde strafbare feiten. Er is dus sprake van meer dan alleen ‘leiding geven’ door het bestuur aan strafbare gedragingen en meer dan alleen ‘gelegenheid bieden’ aan derden (zie het onder nr. 2 vermelde uitgangspunt van de Hells Angels-beschikking van 2009). De rechtbank hanteert ten overvloede de *escape* van deze beschikking teneinde de betrokkenheid van de rechtspersoon bij criminele activiteiten nog duidelijker te motiveren. Zij komt tot toerekening van de laakbare gedragingen van Catervarius-leden aan de rechtspersoon vanwege de cultuur en de feitelijk daaruit voortvloeiende gedragingen die kenmerkend en structureel zijn gebleken. Van belang is dat deze gedragingen in het clubverband van Catervarius zijn begaan en de leden zich hebben beroepen op hun lidmaatschap. Het (feitelijk) bestuur heeft zich niet gedistantieerd van de gedragingen van de leden.⁸

Satudarah (2018 en 2019)

De rechtbank Den Haag concludeert dat de informele⁹ vereniging Satudarah zich kenmerkt door een structureel aanwezige cultuur van het begaan van handelingen in strijd met de openbare orde en door de kennelijke instemming van de bestuurders met die handelingen. De rechtvaardiging voor toerekening schuilt met name in de rechtstreekse betrokkenheid van het bestuur omdat een bestuurslid in verenigingsverband automatische wapens verkoopt. Het bestuur pleegt aldus zelf strafbare feiten en geeft daarnaast leiding aan strafbare gedragingen van leden. Hierdoor is het bestuur mede verantwoordelijk voor het in het leven roepen en in stand houden van een klimaat waarin het plegen van strafbare feiten als respectabel handelen in verenigingsverband wordt ervaren en aldus de drempel tot het plegen van dergelijke feiten wordt verlaagd. De inbreuken op de openbare orde die door de Satudarah-leden zijn begaan, kunnen eveneens aan de vereniging worden toegerekend, omdat de leden bij het plegen van strafbare feiten duidelijk het belang van de vereniging Satudarah beogen te dienen.¹⁰ Tegen dit oordeel is geen grief ingesteld.

Het hof Den Haag concludeert dat de rechtbank op goede gronden heeft geoordeeld dat de gedragingen van individuele leden aan Satudarah moeten worden toegerekend, gelet op de rechtstreekse betrokkenheid van bestuursleden, de hiërarchische cultuur binnen Satudarah en het feit dat de gedragingen binnen het kader van de vereniging zijn verricht. Het hof verklaart

⁷ Hof Arnhem-Leeuwarden 18 december 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:10865, *JOR* 2019/52, m.nt. Bulten, *RO* 2019/19 met wenk Th. de Rave, r.o. 4.20 en 4.27. Zie ook noot 3.

⁸ Rb. Midden-Nederland 17 januari 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:113, *JOR* 2018/67, m.nt. Schutgens, *JIN* 2018/33, m.nt. Oostlander, *AB* 2019/93, m.nt. Brouwer en Koornstra (OM/Catervarius).

⁹ Tot de kenmerken van een informele vereniging, die niet bij notariële akte is opgericht, behoren: een ledenbestand, een gemeenschappelijk doel en het als eenheid aan het rechtsverkeer deelnemen.

¹⁰ Rb. Den Haag 18 juni 2018, ECLI:NL:RBDHA:2018:7183, *JOR* 2019/51, m.nt. Bulten, *RO* 2018/59, *AB* 2019/267, m.nt. Brouwer en Koornstra (OM/Satudarah MC c.s.), r.o. 2.31 en 2.33.

de informele vereniging Satudarah, inclusief haar onzelfstandige support clubs, verboden en bepaalt dat de ontbinding van voornoemde vereniging ook de onzelfstandige support clubs omvat.¹¹

Mr. M.Y. Nethe*

* Verbonden aan de sectie Handelsrecht en Arbeidsrecht, Rijksuniversiteit Groningen.
(M.Y.Nethe@rug.nl)

¹¹ Hof 18 juni 2019, ECLI:NL:GHDHA:2019:1451, *JOR* 2019/185, m.nt. Van der Weel, *RO* 2019/52, met wenk Groenland, *AB* 2020/80, m.nt. Brouwer en Koornstra (Satudarah MC c.s./OM), r.o. 7.9, 14.4 en 15.2.

STICHTINGSRUBRIEK

Toerekening van gedragingen bij de toepassing van de steekvlambepaling (II, slot)**Hells Angels (2019)**

Het OM heeft ingevolge art. 10:122 lid 1 BW de rechtbank Midden-Nederland verzocht voor recht te verklaren dat de werkzaamheid van de buitenlandse corporatie Hells Angels Motorcycle Club (HAMC) in strijd is met de openbare orde als bedoeld in art. 2:20 lid 1 BW.¹² Daartoe is het allereerst noodzakelijk dat de rechtbank nagaat of HAMC aan te merken valt als corporatie (art. 10:117 lid 1 BW), dus als een naar buiten toe als een zelfstandige eenheid (of organisatie) optredend lichaam of samenwerkingsverband. Dit is volgens de rechtbank het geval. Voor alle Hells Angels ter wereld gelden onder meer *Worldrules*. Dat HAMC gekwalificeerd kan worden als een corporatie blijkt tevens uit de mogelijkheid van het overrulen door HAMC van beslissingen op lager niveau en uit het bestaan van een wereldwijde website.

HAMC accepteert het plegen van geweld en het plegen van andere misdrijven door zijn leden. Het geweld is vaak zo ernstig en zorgt voor zoveel onrust in de samenleving dat volgens de rechtbank Midden-Nederland sprake is van werkzaamheid in strijd met de openbare orde als bedoeld in art. 2:20 lid 1 BW. HAMC heeft een cultuur die geweld stimuleert, verheerlijkt en die geweld met zich meebrengt. Dit alles geldt volgens de rechtbank ook voor HAMC Holland, omdat deze informele vereniging en haar leden deel uitmaken van HAMC. Bijzondere feiten en omstandigheden (zie nr. 2) nopen de rechtbank ertoe de gedragingen van leden van HAMC Holland niet alleen horizontaal aan HAMC Holland maar ook verticaal aan de buitenlandse corporatie toe te rekenen vanwege de cultuur van HAMC die geweld bevordert.

Het lijkt erop dat de rechtbank de buitenlandse corporatie HAMC, en alle zich in Nederland bevindende zusterorganisaties die deze cultuur van wetteloosheid aanhangen, met elkaar vereenzelvigd, waardoor het OM niet van alle *chapters* in Nederland voorbeelden hoeft te geven van ernstige strafbare feiten. De rechtbank creëert als het ware een paraplu-verbod voor alle zusterorganisaties in Nederland omdat zij zich conformeren aan de regels van HAMC en de daarbij behorende cultuur. Deze *top down*-benadering moge werken voor de verbodenverklaring, maar voor het verwijderen van de criminele rechtspersonen uit het rechtsverkeer geldt mijns inziens nog steeds dat precies moet worden nagegaan *waar* de ontbindingsrijpe (in)formele verenigingen zich bevinden binnen de organisatiestructuur.

De rechtbank ontbindt slechts HAMC Holland. Voor de buitenlandse corporatie geldt op de voet van art. 10:122 lid 4 BW dat de enkele verbodenverklaring het mogelijk maakt dat de rechter een vereffenaar benoemt, die zorgdraagt voor de vereffening van de in Nederland aanwezige goederen van HAMC.¹³

¹² Begin dit jaar is een wetsvoorstel (*Kamerstukken II* 2019/20, 35366) aanhangig gemaakt tot verruiming van de mogelijkheden tot het verbieden van rechtspersonen ex art. 2:20 BW. In het eerste lid wordt voor 'de werkzaamheid' toegevoegd 'het doel of'. Onder het begrip doel in de zin van Boek 2 BW wordt naar mijn mening het statutaire werkteerrein verstaan en niet het oogmerk. De ontwerpers hebben zich vermoedelijk, mijns inziens ten onrechte, laten inspireren door art. 10:122 lid 1 BW waarin gerept wordt over het doel of de werkzaamheid, terwijl het begrip doel in dat eerste lid slechts kan verwijzen naar het tweede lid van art. 2:20 BW.

¹³ Rb. Midden-Nederland 29 mei 2019, ECLI:NL:RBMNE:2019:2302, *RO* 2019/56, *AB* 2020/96, m.nt. Brouwer en Koornstra (OM/Hells Angels), r.o. 4.10, 4.33, 4.36, 4.37 en 4.39. Zie voor de schorsing van de uitvoerbaarverklaring bij voorraad: Hof Arnhem-Leeuwarden 28 januari 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:658. Kan

No Surrender (2019)

De *top down*-benadering als uitgestippeld in de Hells Angels-zaak van 2019, trekt de rechtbank Noord- Nederland door, zij het op iets andere wijze. Bij No Surrender is geen sprake van een wereldwijde overkoepelende organisatie, maar wel van een landelijke overkoepelende informele vereniging. Het OM verzoekt de verbodenverklaring van deze informele vereniging No Surrender Motorcycle Club (No Surrender MC), maar ook van de formele vereniging NS MC en de *brotherhoods*. Het verzoekschrift ziet niet op de afzonderlijke *chapters*, omdat volgens het OM de voorbeelden van de aangevoerde gedragingen

‘exemplarisch zijn voor de hele vereniging en haar onderdelen’.

Het OM geeft niet aan dat de *chapters* zijn aan te merken als onzelfstandige onderdelen.

De rechtbank gaat een heel eind mee in deze ‘een voor allen en allen voor een’-opzet van het OM. De rechtbank ziet – vanwege de verwevenheid van de identiteit van de *chapters* en de *brotherhoods* met de landelijke informele vereniging – alle onderdelen tezamen met de landelijke vereniging als één ‘entiteit’ (over dit organisatorisch verband volgt hierna meer).

De rechtbank concludeert dat een groot aantal leden van No Surrender MC, waaronder bestuursleden, structureel betrokken is bij tal van verboden en ernstig verwijtbare gedragingen. Tegen de aangevoerde feiten is geen verweer gevoerd waardoor de gedragingen als vaststaand worden beschouwd.

Het verweer dat de *chapters* en *brotherhoods* zelfstandige onderdelen zijn en als aparte rechtspersonen in de verzoekschriftprocedure hadden moeten worden betrokken, gaat volgens de rechtbank niet op. Door zich te conformeren aan de regels van No Surrender MC en de bij No Surrender MC behorende cultuur hebben zij hun oorspronkelijke zelfstandigheid opgegeven. De rechtbank is van oordeel dat sprake is van ‘één organisatorisch verband van personen’ (bestaande uit ‘een overkoepelend orgaan, chapters en brotherhoods en NS MC’) dat naar buiten toe als een eenheid optreedt. Nu de *chapters* en *brotherhoods* een hiërarchisch onderdeel vormen van dat verband, zijn zij met No Surrender MC te vereenzelvigen.

De rechtbank verbiedt en ontbindt de landelijke informele vereniging No Surrender MC en voegt daar cryptisch aan toe dat de verbodenverklaring en de ontbinding van deze landelijke vereniging ‘ook al haar onderdelen raakt’. Zij suggereert daarmee te komen tot een paraplu-verbod voor alle onderdelen die met de landelijke informele vereniging worden vereenzelvigd, maar in het dictum worden alleen de in rechte betrokken formele vereniging NS MC en de *brotherhoods* genoemd en niet de *chapters*. De rechtbank gaat niet zo ver dat zij expliciet consequenties verbindt aan de ontbinding van de landelijke informele vereniging voor alle al dan niet rechtspersonen die met haar worden vereenzelvigd. De rechtbank houdt de zaak in verband met de benoeming van een vereffenaar van het vermogen van ‘No Surrender’ aan. Onduidelijk is of daarmee wordt bedoeld: (i) uitsluitend het vermogen van No Surrender MC dan wel (ii) het vermogen van No Surrender MC en van de formele vereniging NS MC of (iii) het vermogen van alle onderdelen van die ene ‘entiteit’ omdat die onderdelen met No Surrender MC worden vereenzelvigd.¹⁴

HAMC worden ontbonden indien sprake is van een rechtspersoon *sans loi*? Zie voor een bevestigend antwoord de conclusie van A-G Vlas in de Bandidos-zaak, ECLI:NL:PHR:2019:1163.

¹⁴ Rb. Noord-Nederland 7 juni 2019, ECLI:NL:RBNNE:2019:2445, RO 2019/58, AB 2020/35, m.nt. Brouwer en Koornstra (OM/No Surrender MC c.s.), r.o. 3.9, 3.10, 3.15, 3.32, 3.38, 4.1 en 4.3.

4. Een voorstel tot invoering van een bestuursrechtelijke steekvlambepaling

Op 13 november 2018 hebben enkele Tweede Kamerleden een voorstel van wet ingediend tot invoering van een bestuurlijk verbod van criminele motorbendes en vergelijkbare ondermijnende organisaties en rechtspersonen, uit te vaardigen door de minister voor Rechtsbescherming. De minister krijgt volgens dit voorstel tevens de bevoegdheid tot ontbinding van deze rechtspersonen. Beide maatregelen kunnen ter toetsing worden voorgelegd aan de bestuursrechter.¹⁵

De initiatiefnemers van dit wetsvoorstel noemen onder meer als argument voor de introductie van het bestuurlijk verbod, dat de civielrechtelijke steekvlambepaling, dus art. 2:20 lid 1 BW, als ‘moeilijk toepasbaar’ wordt ervaren omdat de Hoge Raad

‘streng eisen *leek* [cursivering, MN] te hanteren voor het toerekenen aan de rechtspersoon van crimineel handelen van leden ervan’.

Zij menen dat het aanbeveling verdient, op basis van de uitspraken in de zaken Bandidos, Satudarah en Catervarius,

‘de criteria voor toerekening in de wet vast te leggen in een vorm die is toegesneden op OMG’s en vergelijkbare organisaties’.¹⁶

Gelet op het woord ‘leek’ vraag ik mij af of de initiatiefnemers van de bestuurlijke steekvlambepaling daadwerkelijk problemen hebben met de in nr. 2 beschreven criteria voor toerekening of dat er een ander probleem is: de aanzienlijke inspanningen voor het OM om bij de civielrechtelijke steekvlamroute tot een compleet en overtuigend dossier te komen. Zouden de initiatiefnemers van de bestuurlijke steekvlambepaling van mening zijn dat de bewijslast van het OM bij die alternatieve route flink minder kan zijn dan bij de civielrechtelijke steekvlambepaling en dat gemakkelijker een paraplu-verbod kan worden opgelegd zonder dat er lastige vragen beantwoord hoeven te worden over de organisatieregels en de organisatiestructuur (wat zijn onzelfstandige onderdelen?, waar zitten de rechtspersonen en wat doen zij)?

De lat voor toerekening wordt in zoverre erg laag gelegd, omdat vaag blijft op basis van welke informatie van het OM de minister OMG’s mag verbieden en ontbinden. De enkele constatering door de minister dat de rechtspersoon een cultuur van wetteloosheid creëert, bevordert of in stand houdt, is voldoende. Formeel wordt nog een tweede eis gesteld, het dulden van de laakbare gedragingen, maar aan deze eis is naar mijn mening automatisch voldaan indien de rechtspersoon een cultuur van wetteloosheid creëert, bevordert of in stand houdt. Werd in 2009 het door het OM geopperde ‘cultuurcriterium’ en van die cultuur ‘geen afstand doen’ nog als te vaag bestempeld door A-G Timmerman en de Hoge Raad om tot toerekening aan de rechtspersoon te komen, in het voorstel tot invoering van het bestuurlijk verbod wordt in mijn optiek precies deze wens van het OM alsnog gehonoreerd.

Samenvatting en slotopmerking

In het kader van een verzoek tot verbodenverklaring en ontbinding ingevolge art. 2:20 lid 1 BW beoordeelt de rechter het geheel van door het OM aangevoerde gedragingen van het bestuur en

¹⁵ Deze rechtsingang kan lang duren, wat voor de Raad van State een belangrijk argument is om het wetsvoorstel te ontraden.

¹⁶ *Kamerstukken II* 2018/19, 35079, 3, p. 5 (wetsvoorstel bestuurlijk verbod ondermijnende organisaties).

van derden, waaronder de leden en zusterorganisaties. Er vindt een waardering plaats van talrijke incidenten om een antwoord te krijgen op diverse vragen, zoals:

- wordt de rechtspersoon systematisch en structureel ingezet voor het bedrijven van strafbare feiten?
- vormt het begaan van ernstige overtredingen en van misdrijven door het bestuur en/of derden een schakel in de werkwijze van de rechtspersoon?
- beogen de leden bij het plegen van strafbare feiten duidelijk het belang van de rechtspersoon te dienen?
- is sprake van een cultuur van geweld die door het (feitelijk) bestuur wordt gecreëerd, gestimuleerd of geaccepteerd?
- welke rol spelen de organisatieregels, zoals regels over clubkleding en *bad standing*?
- zijn de clubuitingen kenmerkend en structureel gebleken?
- gaat het om een groot aantal leden die ontoelaatbare activiteiten binnen het kader van de rechtspersoon verrichten?
- worden tal van delicten begaan binnen het kader van de rechtspersoon, met beroep op hun lidmaatschap, dus in clubverband?
- wat zijn de gevolgen van de uitingen en gedragingen van derden?
- is sprake van angst dan wel grote onrust in de maatschappij?

Kortom, aan diverse elementen – dus niet alleen aan het ‘cultuurcriterium’ en van de cultuur ‘geen afstand doen’ – wordt getoetst alvorens de civiele rechter overgaat tot toerekening van gedragingen van bestuurders en derden aan de rechtspersoon. Dat de voorgestelde bestuursrechtelijke steekvlambepaling *alle* elementen codificeert die blijkens de recente uitspraken een rol spelen bij de toepassing van de toerekeningsmethode, is naar mijn mening niet juist.

Mr. M.Y. Nethe*

* Verbonden aan de sectie Handelsrecht en Arbeidsrecht, Rijksuniversiteit Groningen.
(M.Y.Nethe@rug.nl)